

Proloog

Levenslessen: perspectieven op leerbiografie en leerloopbaan

'Your time is limited, so don't waste it living someone else's life.

Don't be trapped by dogma – which is living with the results of other people's thinking. Don't let the noise of other's opinions drown out your own inner voice.

And most important, have the courage to follow your heart and intuition. They somehow already know what you truly want to become.

Everything else is secondary.'

(Jobs in Stanford Report, 2005)

Apple Computer is een van de meest innovatieve bedrijven van dit moment. Het bedrijf van topman Steve Jobs staat op de zesde plaats in *The Information Technology 100* van Business Week (2005). Jobs is medeoprichter en *chief executive officer* (CEO) van Apple. Wat is de achtergrond van deze succesvolle zakenman? Enkele maanden geleden sprak Jobs de afgestudeerden van Stanford University toe (Stanford Report, 2005). In zijn speech¹ schetst hij enkele belangrijke perioden uit zijn leerloopbaan en vertelt hij over zijn achtergrond en verleden. Terwijl de studenten van Stanford op het punt staan een belangrijke fase in hun studieloopbaan af te ron-

den, schetst Job hen zijn leerloopbaan. Daarin schitteren diploma's door afwezigheid. Als indringende leermomenten noemt Jobs zijn ontslag bij Apple, zijn ziekte en zijn confrontatie met de dood. Het zijn de levenslessen die hem hebben aangevoerd zijn hart en intuïtie te volgen. Ze hebben hem alert gehouden en maakten dat hij steeds opnieuw zijn creativiteit volop nodig had.

ACHTERGROND VAN DE KEUZE VAN HET THEMA

In deze editie van *Develop* staan de 'leerbiografie' en de 'leerloopbaan' centraal. Een *leerbiografie* is, kort gezegd, een uitgebreide schriftelijke weergave van iemands leergeschiedenis. Daarbij gaat het om het opsporen van patronen en strategieën die iemand bij het leren heeft gevolgd. Door het materiaal te analyseren en te interpreteren verkrijgt men inzicht in en grip op de manier waarop (vooral informele) leerprocessen verlopen en op de factoren die de leerprocessen en leeromgevingen beïnvloeden. Een *leerloopbaan* is in feite een verbijzondering, een specifieke ordenings-, presentatie- en analysewijze van een leerbiografie.

Er zijn ook andere ordenings- en analysemogelijkheden; deze komen in verschillende bijdragen in dit katern aan de orde.

De belangstelling voor het gebruik van de leerbiografie (de biografische methode) en de leerloopbaan is de afgelopen jaren sterk gegroeid, zowel in sociaal-wetenschappelijk onderzoek als in praktische toepassingen in onderwijs, educatie en HRD. Het zou in dit kader te ver voeren om een uitgebreide beschouwing te houden van de maatschappelijke achtergronden en ontwikkelingen die deze belangstelling verklaren. Vast staat wel, dat de toegenomen mondigheid en autonomie van burgers leidt tot benaderingen die recht doen aan individuele behoeften, wensen en verwachtingen. Men wil maatwerk en keuzemogelijkheden. Dat klinkt alsof we te maken hebben met een (westerse) bevolking van verweerde en luxe consumenten. Dat is waar, maar het is slechts een deel van de waarheid. Feit is ook, dat veel voorzieningen in de publieke sector kraken in hun voegen. Ze zijn met hun regels, collectivisme en standaardaanpakken niet meer opgewassen tegen de ontwikkelingen en problemen in de huidige maatschappij. In de politiek en het publieke debat is het een komen en gaan van alternatieven: de levensloopregeling, het persoonsgebonden budget, het rugzakje, de levensfase-CAO, individuele leerrechten, levensloopbestendige woningen, EVC.

In deze dynamiek en zoektocht passen ook de leerbiografie en de leerloopbaan.

We verkennen in deze uitgave beide begrippen, verschillende toepassingen en uiteenlopende perspectieven: onderzoek, onderwijs en HRD. Tussen de artikelen en interviews is een aantal beknopte leerbiografieën opgenomen, ter verlevendiging en illustratie. De leerbiografieën van Frans Molenaar, Lenie 't Hart en Nicolien Mizee zijn eerder gebruikt in een

onderzoeksproject naar de leerloopbanen van succesvolle voortijdig schoolverlaters².

LEERBIOGRAFIE

De biografische methode is in de jaren twintig van de vorige eeuw geïntroduceerd in de sociale wetenschappen door de *Chicago School*. Vanaf 1980 is er een hernieuwde interesse voor de leerbiografie, als onderzoeksmethode en als toepassing met name in de volwasseneneducatie (Dominicé, 2000). Deze interesse is ook waarneembaar in Nederland. De Onderwijsraad heeft bijvoorbeeld een bundel korte leerbiografieën³ laten samenstellen als onderzoeksmateriaal bij haar verkenning *Leren in een kennis-samenleving* (2003a). Alheit (1994) en Antikainen (1998) verklaren de hernieuwde interesse voor de biografische methode uit de toenemende complexiteit van de (levens)loopbanen van mensen.

In de leerbiografieën worden de leerervaringen van individuen beschreven en verwerkt. Het zijn gedetailleerde, informatierijke teksten over persoonlijke leerprocessen. Daarbij gaat het niet om situationele leeractiviteiten van afzonderlijke individuen, maar om leren als (trans)formatie van ervaringen, kennis en handelingspatronen. Alheit c.s. (2003) spreken in dit verband van *'biografisch leren'*. In dat leren zijn geen scherpe grenzen te trekken tussen formeel, non-formeel en informeel leren.

FORMEEL, NON-FORMEEL EN INFORMEEL LEREN

De indeling in soorten leren komt van Coletta (1996). Deze typeert de vormen van leren aan de hand van drie criteria. In schema 1 zijn de typering en de criteria weergegeven.

	Formeel	Non-formeel	Informeel
Intentie	Hoge mate van intentie	Meestal intentioneel	Meestal niet intentioneel, maar onafhankelijk
Organisatie	Sterk georganiseerd	Vaak georganiseerd	Minimaal georganiseerd
Kwalificatie	Altijd gekwalificeerd	Vaak gekwalificeerd, niet altijd eenduidig	Bijna nooit gekwalificeerd

Schema 1: Typering van de drie vormen van leren (gebaseerd op Colletta, 1996)

Formeel leren

Het formele leren komt overeen met het schoolse leren en vindt plaats in het onderwijs. Onderwijs wordt door Peschar en Wesselingh (1995) gedefinieerd als een georganiseerd en professioneel socialisatieproces. Het intentionele karakter van het leren in het onderwijs, of het formele leren, komt naar voren in de socialisatie: de gerichtheid op het overdrachtsproces van cultuurelementen. In het huidige begrip van socialisatie is ook de persoonlijkheidsontwikkeling ingesloten. Peschar en Wesselingh zien het leren in het onderwijs ook als georganiseerd en professioneel. Het onderwijs is georganiseerd in diverse schoolsystemen met vele vertakkingen. Professioneel wil zeggen dat het beroepsmatige handelen van leerkrachten niet alleen wordt uitgevoerd vanuit een zekere deskundigheid, maar ook dat deze deskundigheid door de overheid wordt bewaakt. Ten slotte is het schoolse leren te typeren aan de hand van de formele waardering na het succesvol afronden van de opleiding. Een onderwijsdiploma met een bepaald niveau bepaalt in grote mate de maatschappelijke mogelijkheden van individuen (Onderwijsraad, 2003a).

Non-formeel leren

Non-formeel leren is intentioneel, georganiseerd en gestructureerd leren dat zich in een ander verband dan de school afspeelt. Deze vorm van leren krijgt een plaats in het werkgerelateerde of ontplooiingsgericht leeraanbod, zoals bedrijfsopleiding, educatie en vormingswerk. De mate van intentionaliteit van het non-formele leren hangt af van het soort leeraanbod, wat ook geldt voor de organisatie ervan. Een typecursus is bijvoorbeeld een op een specifiek doel gericht, strak georganiseerd leerarrangement. Het koperslaan aan de volksuniversiteit dient een ruimer doel en kent (derhalve) een mindere mate van organisatie.

De formele waardering van het succesvol afronden van de non-formele leerarrangementen is even divers als de verschijningsvormen van deze vorm van leren: van oorkondes tot deelcertificaten en van lintjes tot diploma's. Veel van deze kwalificaties kennen in meer of mindere mate een waardering binnen (een organisatie in) de beroepssector of het maatschappelijk leven waarop de opleiding betrekking heeft.

Informeel leren

Informeel leren speelt zich min of meer spontaan af in contexten die niet expliciet rond leren zijn georganiseerd. Tjepkema (2002) maakt onderscheid tussen het informele leren dat plaatsvindt in het uitoefenen van een professie (het informele leren op de werkplek) en het informele leren dat daarbuiten plaatsvindt. Informeel leren is niet intentioneel, maar onafhankelijk, wat betekent dat het niet vooraf door iemand is bepaald of vastgelegd. Het informele leren krijgt nog weinig formele waardering, de laatste tijd wel meer door de opkomst van de EVC-benadering (erkennen van verworven competenties). Naarmate het informele leren meer onder de aandacht komt in arbeidsorganisaties, wordt steeds vaker getracht deze leerprocessen te ondersteunen. Collega's, chefs, klanten en vele anderen blijken een belangrijke rol te hebben in de ondersteuning van het informele werkpleklernen. Daarnaast zijn ondersteuningsactiviteiten als coaching, het geven van feedback, en reflectie een hulp bij het uitvoeren van leeractiviteiten.

LEERPERIODEN EN LEERLOOPBAAN

De mens beschikt over een cognitief vermogen dat het hem onmogelijk maakt om niet te leren; altijd en overal wordt geleerd (Huisman, 1999). Deze gedachte vormt een uitgangspunt voor de idee om iemands leven uit te beelden in leerperioden. Zo'n uitbeelding noemen we een leerloopbaan. Een *leerperiode*

definiëren we als een gedeelte uit iemands leven dat wordt gekenmerkt door de verwerving of ontwikkeling van een samenhangend geheel van bekwaamheden. Een voorbeeld van een manier waarop een *leerloopbaan* kan worden uitgebeeld, is weergegeven in schema 2.

Formele, non-formele en informele leerperioden

De leerperioden in de leerloopbaan kunnen verschillen van karakter. Er zijn leerperioden die worden gekenmerkt door het intentionele karakter. Andere leerperioden onderscheiden zich door de manier waarop zij zijn georganiseerd. Ten slotte speelt ook kwalificatie een rol als karakterisering van leerperioden. Deze karakteristieken (intentie, organisatie en kwalificatie) zijn de criteria die Colletta gebruikt om tot drie vormen van leren te komen. Op basis daarvan komen we tot het volgende onderscheid:

- Formele leerperioden: perioden die worden gekenmerkt door de intentionele en sterk georganiseerde verwerving of ontwikkeling van een samenhangend geheel van bekwaamheden, waarvoor een formele kwalificatie kan worden behaald;
- Non-formele leerperioden: perioden die worden gekenmerkt door de (meestal) intentionele en (vaak) georganiseerde verwerving of ontwikkeling van een samenhangend geheel van bekwaamheden, waarvoor (vaak) een kwalificatie kan worden behaald;

Leerperiode	Leerperiode	Leerperiode	Leerperiode	Leerperiode
-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

Schema 2: Uitbeelding van een leerloopbaan

Leerperiode	Leerperiode	Leerperiode			Formeel leren
		Leerperiode		Leerperiode	Non-formeel leren
	Leerperiode		Leerperiode	Leerperiode	Informeel leren

Schema 3: Uitbeelding van de leerloopbaan met drie vormen van leerperiodes

- Informele leerperiodes: perioden die worden gekenmerkt door de autonome verwerving of ontwikkeling van een samenhangend geheel van bekwaamheden.

De drie typen leerperiodes zijn in schema 3 geïntegreerd. Vaak verlopen verschillende leerperiodes parallel aan elkaar. Zie bijvoorbeeld de leerbiografieën die als illustratie in dit blad zijn opgenomen.

Cruciale keuzemomenten

In de leerloopbaan treedt verandering op wanneer een leerperiode wordt afgebroken en een nieuwe leerperiode wordt gestart. De overgangen tussen de periodes zijn kritische punten of cruciale keuzemomenten.

Bij de cruciale keuzemomenten kan iemand nieuwe wegen inslaan. Allen, Glebbeek & Van der Velden (2000) merken op dat cruciale keuzemomenten een bepaald toekomstig verloop van de leerloopbaan ten dele vastleggen. Iemand kan bij een 'knooppunt' in de leerloopbaan de keuze maken 'de weg rechts' in te slaan. Naarmate hij die weg verder afloopt, wordt de kans kleiner dat hij een niet gekozen weg ooit nog eens zal begaan.

Antikainen (1998) noemt de belangrijke keuzemomenten in een levensverhalen turning points. Dit zijn significante leermomenten, waarin het leven van het individu een andere wending kan nemen of waarin de identiteit zich sterk ontwikkelt. Schema 4 geeft een leerloopbaan weer met vier cruciale keuzemomenten.

	*1	*2	*3	*4	
Leerperiode	Leerperiode	Leerperiode			Formeel leren
		Leerperiode		Leerperiode	Non-formeel leren
	Leerperiode		Leerperiode	Leerperiode	Informeel leren

Schema 4: Een leerloopbaan met drie vormen van leerperiodes en vier cruciale keuzemomenten (*)

PERSPECTIEVEN OP LEREN VAN LEERLOOP- BAAN EN LEERBIOGRAFIE

Hoe krijgen de begrippen leerbiografie en leerloopbaan gestalte in de praktijk? We proberen die vraag te beantwoorden vanuit verschillende perspectieven en met verschillende voorbeelden: vanuit (beroeps) onderwijs, educatie, onderzoek en HRD.

In schema 5 geven we een overzicht van de artikelen in deze editie van *Develop*, gerangschikt naar perspectief.

De redactie van dit themanummer bestaat uit:

- **Hans Dekker**, opleidingskundig adviseur van Kessels & Smit, The Learning Company, Utrecht dekker@kessels-smit.nl
- **Ans Grotendorst**, partner in Kessels & Smit, The Learning Company, Utrecht en hoofddocent van de FCE (Foundation for Corporate Education / Stichting Opleidingskunde. Tot 1 januari 2005 lid van de Onderwijsraad grotendorst@kessels-smit.nl
- **Pieterjan Wijngaarden**, adviseur van Kessels & Smit, The Learning Company, Utrecht, en coördinator Duaal Wetenschappelijk Onderwijs bij de Vereniging van Nederlandse Universiteiten VSNU pjvanwijngaarden@kessels-smit.nl.

NOTEN

- 1 Zie de vertaling van deze toespraak op pagina 12 in *Develop*.
- 2 In uitgebreidere vorm zijn deze leerbiografieën terug te vinden in de afstudeerscriptie *Van school naar de leerschool* (Van Wijngaarden, 2003).
- 3 Deze leerbiografieën zijn opgenomen in de bundel *Leven = leren* (Onderwijsraad, 2003b).

REFERENTIES

- Alheit, P. (1994). The Biographical Question as a Challenge to Adult Education. *International Review of Education*, 40(3-5), 283-298.
- Allen, J., Glebbeek A., & Velden van der, R. (2000). *Op naar een nieuwe mijlpaal: een conceptueel kader voor loopbaanonderzoek*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Antikainen, A. (1998). Between Structures and Subjectivity: Life-Histories and Lifelong Learning. *International Review of Education*, 44(2-3). 215-234.
- Colletta, N.J. (1996). Formal, nonformal and informal education. In: A.C. Tuijnman (Red.). *International Encyclopedia of Adult Education and Training*. (pp. 22-27). Londen: Pergamon.
- Pierre Dominicé (2000): *Learning from our lives. Using educational biographies with adults*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Huisman, P. (1999). De onverbreekelijke band tussen wetenschap en onderwijs. *Civis Mundi*, 38(3-4), 113-117.
- Onderwijsraad (2003a). *Leren in een kennissamenleving*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2003b). *Leven = leren*. Bundel leerbiografieën. Den Haag: Onderwijsraad.
- Peschar, J., & Wesselingh, A. (1995). *Onderwijssociologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Stanford Report (14 juni 2005). *You've got to find what you love, Jobs says*. Text of the Commencement address by Steve Jobs. <http://news-service.stanford.edu/news/2005/june15/jobs-061505.html>.
- The Information Technology 100. (20 juni 2005). *Business Week*, 112-116.
- Tjepkema, S. (2002). *The learning infrastructure of self-managing work teams*. Proefschrift. Enschede: Universiteit Twente
- Wijngaarden van, P.J. (2003). *Van school naar de leerschool*. Afstudeerscriptie. Enschede: Universiteit Twente.

Leerloopbaan	Leerbiografie
(Beroeps)onderwijs/ Educatie	
<ul style="list-style-type: none"> • Meulenbrug, Kleingeld, Projectdirectie Leren & Werken (interview) <i>'Wij zijn een pressiegroep van de ministers'</i> • Van den Dungen (Cinop), (interview) <i>'In EVC domineert het opleidingsdenken nog'</i> • Mittendorf, den Boer, Sjenitzer (Stoas) <i>'Loopbaanbegeleiding in het onderwijs vraagt om een nieuw paradigma'</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Pierre Dominicé (boekbeschuwing) <i>Learning from our lives</i>
Onderzoek	
<ul style="list-style-type: none"> • Shafiei, Van Wijngaarden <i>Onderzoek naar de leerloopbanen van succesvolle immigranten en succesvolle voortijdig schoolverlaters</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Antikainen <i>'Tussen structuur en subjectiviteit: Levensgeschiedenis en een leven lang leren'</i> • Stroobants (interview) <i>Baan-brekend leren: een biografisch perspectief</i> <i>'Het leerproces waarin ik geïnteresseerd was speelde zich voor mijn ogen af.'</i> • Peter Alheit e.a. (boekbeschuwing) <i>Neue Formen (selbst) organisierten Lernens im sozialen Umfeld</i>
HRD	
<ul style="list-style-type: none"> • Mulders (ABD) <i>'Verkenningen naar een managementleerlijn voor de Rijksoverheid'</i> 	

Schema 5: Overzicht artikelen en perspectieven